

Anna Wróblewska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

***Production studies* w Polsce – stan badań**

We wstępie do trzynastego tomu „Images”, poświęconego tematyce *production culture*, Marcin Adamczak określa zainspirowane pracami Johna T. Caldwellla i jego współpracowników badania „kultury produkcji” jako „przyglądanie się złożonym kontekstom produkcyjnym, ekonomicznym, rynkowym, zagadnieniom związanym z planem filmowym i procesem przygotowań do filmu, realiami twórczości zespołowej, zwyczajami i autorefleksyjnymi narracjami pracowników ekip, zwyczajowo znajdującymi się poza obszarem filmoznawstwa” (Adamczak, 2013, s. 5). Badania z zakresu kultury produkcji filmowej, jeszcze kilka lat temu wyraźnie w awangardzie, stają się w Polsce coraz popularniejsze. Najlepszym dowodem na to jest popularność konferencji, której efektem jest niniejsza publikacja: blisko czterdzieści referatów, dwa dni obrad, równoległe panele. Również podczas II Zjazdu Filmoznawców i Medioznawców w Krakowie w grudniu 2016 roku panel poświęcony ekonomii kina cieszył się wyjątkowym zainteresowaniem, zwłaszcza wśród młodych badaczy, doktorantów, osób dopiero poszukujących swojej drogi naukowej. Wydaje się więc, że jest to dobry moment zarówno na publikację będącą odzwierciedleniem trwających obecnie poszukiwań w obszarze *production studies*, jak i na określenie stanu badań tej dziedziny w Polsce. Stąd celem niniejszego tekstu jest właśnie przedstawienie panoramy rodzimych badań produkcyjnych.

Jak przypomina Adamczak w cytowanym artykule, dwa główne nurty badań z obszaru *production studies* to: wątek historyczny, polegający na uwzględnieniu dotąd często pomijanych aspektów produkcyjnych, opierający się na archiwach i pamięci, oraz wątek współczesny, rozszerzający spektrum wiedzy o filmie o aspekty społeczno-ekonomiczne.

W późniejszej książce *Obok ekranu. Perspektywa badań produkcyjnych a społeczne istnienie filmu* (2014) Adamczak referuje rozwój nurtu *production studies* w światowym filmoznawstwie, dochodząc aż do współczesnych metod i teorii tego obszaru filmoznawstwa. Kieruje uwagę na fakt, że na skutek badań, polemik i potyczek, które miały miejsce u schyłku XX wieku na amerykańskich uniwersytetach, kolejne pokolenie badaczy, już na przełomie stuleci, zaczęło większą wagę przywiązywać do analizy ekonomicznej i instytucjonalnej przemysłu filmowego,

badając dystrybucję i cyrkulację filmów, strategię marketingowe, struktury wielkich koncernów, przepływy finansowe, wysokość i rentowność produkcji, warunki na rynku pracy itd. (Adamczak, 2014, s. 23).

Jak twierdzi autor, na tym obszarze badań pozostały białe plamy: na przykład brak analizy mikroświata produkcji filmowej prowadzonej z poziomu oddolnego (Adamczak, 2014, s. 23). Nawet stosowana coraz powszechniej obserwacja uczestnicząca przestała być uważana za najbardziej odpowiednie badanie planu filmowego, ze względu na przepaść, jaka dzieli badacza od przedmiotu jego badania. „Teraz pragnieniem staje się jeszcze większe wtopienie w badaną kulturę, na tyle głębokie, iż często polegające na odgrywaniu ról badanych, performansie naśladowującym podejmowane przez nich czynności” (Adamczak, 2014, s. 36). Wśród nowych technik znajdują się między innymi: autoetnografia, która wysuwa na pierwszy plan doświadczenie badacza, etnografia performatywna, kiedy badacz wciela się w jednego z „aktorów”, podmiotów świata badanego, czy paraetnografia, która zakłada uczestnictwo badanych w procesie poznania i korzystanie z ich wiedzy (Adamczak, 2014, s. 36).

Uzupełniając refleksję Adamczaka, można przyjąć, że badania etnograficzne, niezwykle trudne do przeprowadzenia ze względu na dystans dzielący filmowca od naukowca, mogą stać się domeną praktyków, ludzi z doświadczeniem w pracy filmowej, którzy zdecydowali się w pewnym momencie podążyć drogą naukowego rozwoju, co w Polsce nie jest znowu aż tak rzadkie. Jeśli jednak zadajemy pytanie, na jakim etapie są *production studies* w polskim filmoznawstwie, odpowiedź brzmiałaby: utrzymujemy się w pierwszym z opisywanych powyżej nurtów, powoli wchodząc do nurtu „etnograficznego”, który w Polsce jest w fazie początkowego rozwoju¹.

Perspektywa historyczna

Podczas coraz częściej organizowanych paneli i konferencji z nurtu *production studies* młodzi badacze najczęściej powołują się na duchowy patronat Edwarda Zajička, pioniera nurtu produkcyjnego polskiego filmoznawstwa. Pisarstwo tego autora trafnie scharakteryzował Marek Hendrykowski:

Jako uczoney, Edward Zajiček z godną podziwu konsekwencją zachowuje stosowny dystans badawczy wobec przedmiotu swoich dociekań. Nie ulega ani magii wielkich indywidualności kina, ani zwodniczemu czarowi nawet najpiękniejszych ekranowych snów na jawie. Konkretnie dzieła filmowe, którym się przygląda, interesują go wyłącznie ze względu na realia ich wytworzenia; jako fakty produkcyjne powołane do istnienia w ramach zmieniającego się nieustannie systemu produkcji. Autor monografii książkowych *Film polski. Ekonomika i organizacja produkcji* oraz *Poza ekranem. Kinematografia polska w latach 1918-1991* był pierwszym w Polsce bada-

¹ Myślę tu przede wszystkim o rozpoczętych w 2016 roku etnograficznych badaniach kultury produkcji prowadzonych przez Marcina Adamczaka i Iwonę Morozow, realizowanych w ramach grantu „Proces tworzenia dzieła filmowego oraz jego uwarunkowania organizacyjno-ekonomiczne w perspektywie badań kultury produkcji”, jednostka realizująca: Wydział Organizacji Sztuki Filmowej, PWSFTviT w Łodzi, finansowanie: Narodowy Program Rozwoju Humanistyki, moduł Rozwój 2.b (2016-2018).

czem, który zwrócił uwagę na kapitalne znaczenie struktur i rozwiązań instytucjonalnych (prawnych, ekonomicznych, finansowych, organizacyjnych itp.) w procesie historycznego rozwoju i codziennego funkcjonowania kinematografii (Hendrykowski, 2013, s. 107-108).

Książka Zajička *Poza ekranem. Kinematografia polska w latach 1896-2005* (Zajiček, 2008) doczekała się dwóch wydań. Pierwsze ukazało się w 1992 roku nakładem WAI F i obejmowało lata 1918-1991; w drugim, które przygotowały wspólnie Studio Montevideo i Stowarzyszenie Filmowców Polskich, profesor sięgnął do pradziejów kina, rozpoczynając jego opis na roku 1895 i kończąc w 2005, w symbolicznym momencie objęcia funkcji Dyrektora Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej przez Agnieszkę Odorowicz.

Perspektywę historyczną w pracach Zajička odnajdujemy także we wznowieniu *Zarysu historii gospodarczej kinematografii polskiej. Tom I. Kinematografia wolnorynkowa w latach 1896-1939* (Zajiček, 2015). Syntetyczna forma cechuje artykuły o historii polskiej produkcji i dystrybucji pióra zarówno Zajička, jak i Ewy Gębickiej w prawdziwym białym kruk: *Encyklopedii kultury polskiej XX wieku. Film. Kinematografia* (Zajiček, 1992; Gębicka, 1992). Badaczka ta jest także autorką wyczerpującego opracowania instytucjonalnych i rynkowych uwarunkowań polskiej kinematografii okresu transformacji zatytułowanego *Między państwowym mecenatem a rynkiem. Polska kinematografia po 1989 roku w kontekście transformacji ustrojowej* (Gębicka, 2006).

Interesującym fenomenem polskich badań nad filmem jest fakt, iż – poza pionierskimi pracami Edwarda Zajička i Ewy Gębickiej – prekursorski charakter mają też książki Aliny Madej (*Kino-władza-publiczność. Kinematografia polska w latach 1944-1949*, 2002) i Małgorzaty Hendrykowskiej (*Śladami tamtych cieni. Film w kulturze polskiej przelomu stuleci 1895-1914*), poruszające między innymi wątki bliskie późniejszemu programowi badań produkcyjnych.

Jeśli chodzi o wcześniejsze książki Edwarda Zajička, można na nie obecnie patrzeć jak na opracowania z jednej strony przyjmujące perspektywę historyczną, z drugiej strony – nadal po części aktualne (mimo fundamentalnych zmian w organizacji branżowej), szczególnie w odniesieniu na przykład do zadań i ról uczestników planu filmowego i grupy zdjęciowej, jak chociażby w dwutomowym dziele *Praca i film. Problemy ekonomiki pracy w produkcji filmowej* (Zajiček, 1997). Warto podkreślić, że piarstwo Zajička stało się przedmiotem analizy w cytowanym powyżej eseju Hendrykowskiego (Hendrykowski, 2013).

Ujęcie historyczne z zakresu *production studies* odnaleźć można w artykułach ze wspomnianego tomu „Images”: na przykład w tekście Grzegorza Fortuny o rynku VHS (Fortuna, 2013) i Małgorzaty Smoleń (Smoleń, 2013) o producentach dokumentów, a także w pracy Marcina Adamczaka o społecznym aspekcie realizacji wczesnych filmów Andrzeja Wajdy (Adamczak, 2013).

Nurt historyczny w rodzimych *production studies* częściowo reprezentują również książki, które stworzono na podstawie analizy dokumentów archiwalnych w dyskursie filmoznawczym. Należy podkreślić, że monografie te łączą tradycyjny dyskurs filmoznawczy z szerszą perspektywą produkcyjną: myślę tu o *Historii*

niebyłej kina PRL Tadeusza Lubelskiego (Lubelski, 2012) i książce Piotra Zwierzchowskiego *Kino nowej pamięci. Obraz II wojny światowej w kinie polskim lat 60.* (Zwierzchowski, 2013). Szczególną pozycję w tym nurcie zajmuje „*Popiół i diament*” Andrzeja Wajdy Krzysztofa Kornackiego, który precyzyjnie i w najdrobniejszych detalach rekonstruuje proces powstawania filmu (Kornacki, 2011).

Paweł Sitkiewicz w pracy *Polska szkoła animacji* (Sitkiewicz, 2011) przyjmuje podwójną optykę badawczą: obok charakterystyki najważniejszych nurtów polskiej animacji, wykazania wpływów i inspiracji, analizy wybranych dzieł, dużo miejsca poświęca warunkom produkcyjnym, ekonomicznym i politycznym, w jakich rozwijał się i ewoluował polski film animowany. O wadze tej publikacji świadczy również fakt, że jako jedna z nielicznych podejmuje tematykę filmu animowanego. W tym miejscu można jeszcze przywołać popularnonaukową, ale opisującą zbliżone zagadnienia książkę Jerzego Armaty i Anny Wróblewskiej *Polski film dla dzieci i młodzieży* (Armata, Wróblewska, 2014), która również obejmuje obszar do tej pory mało zreferowany i przybliża historię polskiego filmu dla młodej widowni w kontekście sytuacji produkcyjnej, finansowej, a także politycznej.

W latach 2012–2013 pojawiły się dwie publikacje napisane z perspektywy historycznej, a jednocześnie poświęcone tematyce polskich zespołów filmowych. Nakładem Wydawnictwa PWSFTviT ukazała się książka *Idea zespołu filmowego. Historia i nowe wyzwania* (Szczepański, Pachnicka, red., 2013), stanowiąca podsumowanie konferencji zorganizowanej przez Wydział Organizacji Sztuki Filmowej Szkoły Filmowej w Łodzi z 2013 roku. Perspektywę historyczną przyjmują w niej artykuły Marka Hendrykowskiego, Rafała Syski, Jakuba Zajdla, Piotra Zwierzchowskiego, Marka Bączyka, Anny Pachnickiej, Tadeusza Lubelskiego, Ewy Gębickiej, Magdaleny Sobocińskiej. Niektórzy z autorów (Pachnicka, Kopczyński) rozszerzają zakres rozważań o refleksję na temat współczesnej kinematografii i wpływu, jaki na jej kształt wywarło dziedzictwo zespołów filmowych.

Podobny zabieg zastosowali redaktorzy i autorzy książki *Restart zespołów filmowych/Film Units* (2012), czyli Marcin Adamczak, Piotr Marecki i Marcin Małatyński. Publikacja stanowi świeże spojrzenie na ideę zespołu filmowego. Studium z zakresu historii zespołów towarzyszą artykuły, rozdziały i wywiady poświęcone idei pracy zespołowej w kinematografii, dziedzictwu zespołów w dzisiejszej kulturze filmowej Polski i Europy, a także refleksji krytycznej wobec zarówno tej formy organizacyjnej, jak i tradycji pisania o polskich zespołach.

Ujęcia teoretyczne

Production studies – jako nowy na polskim gruncie nurt filmoznawstwa – szczególnie spragnione jest ujęć teoretycznych. W ostatnich latach pojawiło się kilka publikacji, które zawierały rozważania metodologiczne i próby stworzenia własnych modeli badawczych i opisowych, a także miały ambicję ujmowania tematu w sposób holistyczny. W nurcie tym sytuuje się książka Marcina Adamczaka *Globalne Hollywood. Filmowa Europa i polskie kino po 1989 roku* (Adamczak, 2010), charakteryzująca się spojrzeniem na rynek filmowy w skali globalnej i lokalnej, rzuconym na tło obrazu filmowej Europy końca XX wieku. Autor definiuje i charakteryzuje

globalne i transnarodowe procesy zachodzące w kinematografii, a także wpisuje część z nich w opracowane przez siebie modele.

Kolejna książka Adamczaka, *Obok ekranu. Perspektywa badań produkcyjnych a społeczne istnienie filmu* (Adamczak, 2014), poświęcona jest już stricte badaniom produkcji filmowej, instytucji kinematografii i ich finansowaniu. Warto podkreślić, że *Obok ekranu...* zawiera wytyczne do stosowania metody antropologicznej w badaniach z zakresu kultury produkcji.

Rynek filmowy w Polsce Anny Wróblewskiej (Wróblewska, 2014) stanowi analizę o mniej ogólnym, a bardziej sektorowym charakterze – jest przykładem spojrzenia na kinematografię jako na system stworzony przez połączonych ze sobą graczy, a także próbą zastosowania w *production studies* metod analizy strategicznej zaadaptowanych wprost z zarządzania. Omówienie wyzwań metodologicznych towarzyszących badaniom znajdziemy natomiast w artykule autorki zatytułowanym *Polska produkcja filmowa po roku 2005 w perspektywie badań ilościowych*, zamieszczonym w wspomnianym tomie „Images” (Wróblewska, 2013).

Warto wspomnieć też tutaj o pracy *Kino po kinie* pod redakcją Andrzeja Gwoźdźcia (Gwoźdź, red., 2010). Choć nie można tej wielowątkowej książki traktować wprost jako studia z zakresu kultury produkcji, artykuły Andrzeja Gwoźdźcia, Konrada Klejsy i Mirosława Filiciaka przełamują język tradycyjnego filmoznawstwa, opisują procesy rynkowe z perspektywy zarówno filmoznawczej i medioznawczej, jak i społeczno-ekonomicznej.

Dystrybucja, rozpowszechnianie, promocja

Wydaje się, że obszarem najmniej zagospodarowanym, a jednocześnie najbardziej atrakcyjnym z punktu widzenia czytelnika, są zagadnienia dystrybucji, promocji i organizacji kultury filmowej. To jednocześnie realna propozycja badawcza dla młodych naukowców szukających swojego miejsca we współczesnym filmoznawstwie. Publikacji zwartych czy pokonferencyjnych jest rąptem kilka, brakuje monografii poświęconej rynkowi dystrybucji czy specyfice polskich kampanii promocyjnych.

Tym bardziej warto podkreślić znaczenie tomu *Wokół zagadnień dystrybucji filmowej* (Adamczak, Klejsa, red., 2015), który zawiera 12 referatów poświęconych ściśle temu zagadnieniu (między innymi Arkadiusza Lewickiego i Krzysztofa Kopczyńskiego) oraz takim szczegółowym tematom jak: VOD, Internet, piractwo (między innymi artykuły Krzysztofa Jajki, Mirosława Filiciaka, Krzysztofa Franka). Tom jest pokłosiem konferencji *Dystrybucja filmowa. Fakty i mity* zorganizowanej przez Wydział Organizacji Sztuki Filmowej PWSFTviT w 2014 roku. Publikację wzbogacono o stanowiska i zapis doświadczeń praktyków, takich jak Dariusz Jabłoński, Sławomir Salamon, Monika Żelazowska. O formach marketingu filmowego pisze we wspomnianej publikacji Magdalena Sobocińska, naukowo badająca zagadnienia promocji w kulturze. Ten obszar zagadnień eksploruje również Ewa Gębicka, analizując rolę nowych mediów w kampaniach promocyjnych filmów.

Co istotne, redaktorzy tomu wzbogacają go o perspektywę teoretyczno-metodologiczną, podsumowując w ten sposób bogaty dorobek konferencyjny.

Magdalena Saryusz-Wolska i Konrad Klejsa (2014) doprowadzili do wydania antologii przekładów tekstów poświęconych szeroko rozumianemu rozpowszechnianiu filmów. *Badanie widowni filmowej. Antologia przekładów* to zbiór tekstów pochodzących z kilkunastu krajów, z których najstarszy powstał blisko wiek temu!

Konrad Klejsa i Ewa Ciszewska w 2015 roku opublikowali tom *Kultura filmowa współczesnej Łodzi*. Zestaw artykułów powstał w wyniku projektu badawczego przyjmującego za punkt wyjścia rzadko stosowaną perspektywę regionalną. Zakres zagadnień poruszanych przez autorów obejmuje takie kwestie jak: historia łódzkiej kultury filmowej, producenci, kina, instytucje, turystyka filmowa, perspektywy na przyszłość, edukacja filmowa, szkolnictwo.

Nowe wyzwania

Prowadzone obecnie badania mogą w ciągu kilku lat doprowadzić do zwiększenia wolumenu prac z nurtu *production studies*. Na Wydziale Organizacji Sztuki Filmowej PWSFTviT w Łodzi trwa realizacja projektu badawczego pod tytułem „Proces tworzenia dzieła filmowego oraz jego uwarunkowania organizacyjno-ekonomiczne w perspektywie badań kultury produkcji” (Narodowy Program Rozwoju Humanistyki, moduł Rozwój 2.b 2016-2018, kierownik – Marcin Adamczak). Ruszają też prace nad projektem badawczym pod opieką Konrada Klejsy – „Rozpowszechnianie filmów w Polsce w latach 1945-1989: ogólnokrajowe ramy instytucjonalne i lokalne studium przypadku” (Narodowe Centrum Nauki, konkurs SONATA BIS, 2017-2022).

Nie mniej istotne dla tworzenia naukowego dyskursu z zakresu *production studies* są pozamaterialne skutki konferencji *Ekonomia kina*, która odbyła się w maju 2016 roku na Uniwersytecie Gdańskim. Obecność kilkudziesięciu prelegentów, w tym w większości ludzi młodych, magistrów i doktorantów, zaowocowała związaniem się nieformalnego środowiska badaczy kultury produkcji, którzy wspólnie chcą przecierać ścieżki metodologiczne w interesującej ich dziedzinie. Inicjatywa zorganizowania konferencji wyszła ze strony grupy młodych badaczy skupionych w Pracowni Badań Produkcyjnych i Nowej Historii Kina Uniwersytetu Gdańskiego (Grzegorz Fortuna, Joanna Kiedrowska, Paulina Pohl, Piotr Wajda, Krystyna Weiher-Sitkiewicz; opiekunami Pracowni są Marcin Adamczak, Krzysztof Kornacki, Paweł Sitkiewicz). Wydaje się ponadto, że naukowa refleksja nad produkcyjnym aspektem kinematografii powinna zostać rozszerzona o produkcję telewizyjną. Tymczasem studia medioznawcze wciąż rzadko obejmują aspekty produkcyjne, choć i tutaj zdarzają się ciekawe ujęcia, jak na przykład badania Artura Majera (2016).

Badania produkcyjne przyciągają też naukowców spoza dyscyplin filmoznawstwa czy kulturoznawstwa. Przykładem jest geograf ekonomiczny Krzysztof Stachowiak wzbogacający ujęcia produkcyjne o analizy koncentracji przestrzennej przemysłów kreatywnych i funkcjonowania klastrów filmowych w Polsce (Stachowiak, 2017).

Publikacje branżowe i popularnonaukowe

Badacz szeroko pojmowanej kultury produkcji, choć dysponuje niewielką liczbą monografii i publikacji pokonferencyjnych, może skorzystać także z szybko poszerzającego się katalogu literatury branżowej, popularnonaukowej, podręcznikowej, a także z przybywających co roku raportów branżowych i eksperckich (na przykład realizowanych na zlecenie PISF-u). Od kilku lat Wydawnictwo Wojciech Marzec konsekwentnie wydaje kolejne podręczniki branżowe. Wśród nich szczególnie wyróżniają się takie publikacje jak *Scenografia* Allana Starskiego (Starski, 2013), a przede wszystkim *Organizacja produkcji filmu fabularnego w Polsce* Michała Zabłockiego (Zabłocki, 2013, 2015). „Moim zdaniem trudno przecenić jej praktyczne i faktograficzne znaczenie. To prawdziwe vademecum, fachowy niezbędnik, kompetentny przewodnik po labiryncie polskiego rynku kinematograficznego A.D. 2013” – podsumował tę książkę Edward Zajiček na łamach „Magazynu Filmowego SFP” (Wróblewska, 2014b). Wedle zapowiedzi wydawnictwa wiosną 2017 ukazać się mają pozycje autorstwa cenionych fachowców z branży filmowej, między innymi Andrzeja Wojnacha (*Film animowany. Sztuka czy biznes*) i Małgorzaty Przedpeńskiej-Bieniek (*Sztuka dźwięku. Technika i realizacja*).

Paradoksalnie, mimo iż nurt *production studies* w Polsce znajduje się na etapie rozwojowym, w wyniku indywidualnych, osobistych inicjatyw powstała cała biblioteka monografii producenckich, które mają ogromną wartość w dokumentacji przemian rynku filmowego. Należy podkreślić, że nie są to książki o charakterze naukowym, ale popularnonaukowym, często albumy i wydawnictwa ukazujące się z okazji jubileuszów. Jednakże ich wartość faktograficzna jest na tyle duża, że umieściłam je w bibliografii niniejszego artykułu. Warto z nich korzystać – ich autorami, bohaterami lub redaktorami są zazwyczaj osoby bezpośrednio związane z owymi instytucjami, świadkowie wydarzeń i faktów. Swoich monografii doczekały się Studia Filmowe: Kadr, Oko, Tor, Zebra, Wytwórnia Filmów Dokumentalnych i Fabularnych w Warszawie, Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi, Wytwórnia Filmów Fabularnych w Łodzi i TV Studio Filmów Animowanych. Źródłem wiedzy o kształtowaniu się polskiego środowiska filmowego jest także publikacja jubileuszowa Stowarzyszenia Filmowców Polskich, *Filmowcy. Polskie kino według jego twórców* (Janicka, red., 2006).

Źródłem licznych raportów i eksperckich artykułów poświęconych branży filmowej i kinematografii są pisma „Magazyn Filmowy. Pismo Stowarzyszenia Filmowców Polskich” (dostępne w wersji PDF na stronie www.sfp.org.pl) oraz poświęcone przede wszystkim realizacji filmowej pismo „FilmPro”. Zagadnienia produkcyjne coraz częściej trafiają także do naukowych pism filmoznawczych, jak „EKRAŃY” czy „Przezrocze”. Cennym źródłem wiedzy są serwisy Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej, www.pisf.pl (dział: Rynek Filmowy), i Stowarzyszenia Filmowców Polskich, www.sfp.org.pl (dział: Baza Wiedzy). Na stronach Instytutu w dziale Rynek Filmowy można również znaleźć zamówione lub współfinansowane przez PISF raporty, z których szczególnie należy wyróżnić przygotowane przez Fundację Obserwatorium *W małym kinie* (2012) i *W małym kinie. Raport z dużych miast* (2013). Najnowszą publikacją w tym dziale jest przygotowane na zamówie-

nie PISF, zrealizowane we współpracy z ekspertami branżowymi badanie *Bilans kompetencji wybranych sektorów branży audiowizualnej* (2016), jedna z pierwszych publikacji dotyczących rynku pracy w kinematografii. Nieco archiwalnym już źródłem wiedzy na temat kinematografii są dwa raporty z 2009 roku (Miczka, red., 2009; Kowalski, red., 2009) – oba mają tę zaletę, że ujmują branżę filmową w sposób całościowy i mają walor opracowań zarówno eksperckich, jak i po części naukowych. Dane z obszaru box office'u są dostępne w corocznych wydawnictwach Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej, na przykład *Nowe polskie filmy* (również w wersji elektronicznej na stronie pisf.pl). Serwis Stowarzyszenia Filmowców Polskich (www.sfp.org.pl) zamieszcza cotygodniowe analizy box office'u, a w dziale Baza Wiedzy owego serwisu znajdują się także omówienia roczne. Wielką zaletą tych artykułów, analiz i raportów jest ich łatwa dostępność – można je pobierać ze wspomnianych stron internetowych bez ponoszenia kosztów.

Podsumowanie

Perspektywy badań produkcyjnych we współczesnym polskim filmoznawstwie rysują się obiecująco. Tworzące się obecnie młode środowisko badaczy kultury produkcji ma szansę stać się istotną, zauważalną formacją w polskim piśmiennictwie filmowym. Czynnikiem sprzyjającym rozwojowi nurtu jest wielość programów, z których można czerpać środki na badania. Ich charakter wykracza bowiem poza tradycyjne naukowe ramy. Film jest przemysłem kreatywnym, a środki na badania i analizy *creative industries* można znaleźć między innymi w Programach Operacyjnych MKiDN i Narodowego Centrum Kultury. Ważną rolę odgrywa tutaj Polski Instytut Sztuki Filmowej, dofinansowujący (priorytet Badania i Rozwój) lub wręcz zamawiający badania czy opracowania dotyczące rynku filmowego, a następnie szeroko je udostępniający. Badaczom pomaga również fakt, że obecnie informacja branżowa jest dość uporządkowana, co widać w trzech najważniejszych serwisach: www.pisf.pl, sfp.org.pl, audiowizualni.pl. Jak mówi w cytowanym już wywiadzie Edward Zajiček:

W sumie potwierdza się teza, że zastosowanie izomorfizmu nauk ścisłych, w tak hermetycznych i egzotycznych dziedzinach jak twórczość i wytwórczość filmowa, pozwala na głębsze poznanie kształtujących je determinant. Można się więc spodziewać, że nurt produkcyjny wzmoże zainteresowanie publikacjami o filmie i telewizji, ale także o pozostałych mediach (Wróblewska, 2014b).

Wydaje się, że w tej sytuacji warunkami powodzenia w *production studies* są: współpraca z ekspertami branżowymi i tworzenie zespołów złożonych z badaczy posiadających różnorodne kompetencje wynikające zarówno z doświadczeń akademickich, jak i praktycznych, poszukiwanie i opracowywanie modeli teoretycznych oraz wytrwałość w zdobywaniu środków finansowych poza tradycyjnymi grantami naukowymi.

Bibliografia

Publikacje zwarte

- Adamczak, M. (2010). *Globalne Hollywood. Filmowa Europa i polskie kino po 1989 roku*. Gdańsk: Słowo/ obraz terytoria.
- Adamczak, M. (2014). *Obok ekranu. Perspektywa badań produkcyjnych a społeczne istnienie filmu*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Adamczak, M., Marecki, P., Malatyński, M. (red.) (2012). *Restart zespołów filmowych / Film Units: Restart*. Kraków – Łódź: Wydawnictwo PWSFTviT.
- Armata, J., Wróblewska, A. (2014). *Polski film dla dzieci i młodzieży*. Warszawa: Fundacja Kino.
- Ciszewska, E., Klejsa, K. (red.) (2015). *Kultura filmowa współczesnej Łodzi*. Łódź: Wydawnictwo PWSFTviT.
- Drecka-Wojtyczka, E., Oziemska, T. (2000). *Oświatówka. 55 lat przegód z filmem krótkim*. Łódź: Wytwórnia Filmów Oświatowych i Programów Edukacyjnych.
- Gębicka, E. (2006). *Między państwowym mecenatem a rynkiem. Polska kinematografia po 1989 roku w kontekście transformacji ustrojowej*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Hendrykowska, M. (1993). *Śladami tamtych cieni. Film w kulturze polskiej przełomu stuleci 1895-1914*. Poznań: Book Service.
- Hollender, B., Turowska, Z. (2000). *Zespół Tor*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Janicka, B. (red.) (2006). *Polskie kino według jego twórców*. Warszawa: Fundacja Kino.
- Klejsa, K., Adamczak, M. (2015). *Wokół zagadnień dystrybucji filmowej*. Łódź: Wydawnictwo PWSFTviT.
- Kołodziej, A. (1999). *Chelmska 21. 50 lat Wytwórni Filmów Dokumentalnych i Fabularnych w Warszawie*. Warszawa: WFDiF.
- Kornacki, K. (2011). „Popiół i diament” *Andrzeja Wajdy*. Gdańsk: Wydawnictwo słowo/obraz terytoria.
- Kuśmierczyk, S., Zawisliński, S. (red.) (2002). *Księga „Kadru”. O zespole filmowym Jerzego Kawalerowicza*. Warszawa: Wydawnictwo Skorpion.
- Lubelski, T. (2012). *Historia niebyła kina PRL*. Kraków: Znak.
- Madej, A. (2002). *Kino-władza-publiczność. Kinematografia polska w latach 1944-1949*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo „Prasa Beskidzka”.
- Sitkiewicz, P. (2011). *Polska szkoła animacji*. Gdańsk: Wydawnictwo słowo/obraz terytoria.
- Saryusz-Wolska, M., Klejsa, K., (red.) (2014). *Badanie widowni filmowej. Antologia przekładów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Sobolewska, E. (red.) (2010). *Filmy warte Poznania. 30 lat Tv Studio Filmów Animowanych*. Poznań: Tv Studio Filmów Animowanych.
- Starski, A. (2013). *Scenografia*. Warszawa: Wydawnictwo Wojciech Marzec.
- Szczepański, T., Pachnicka, A. (red.) (2013). *Idea zespołu filmowego. Historia i nowe wyzwania*. Łódź: Wydawnictwo PWSFTviT.
- Wijata, T., Zawisliński, S. (2013). *Fabryka snów*. Łódź: Toya sp. z o.o.
- Wróblewska, A. (2009). *Oko szeroko otwarte. 25 lat Studia Filmowego Oko*. Warszawa: Fundacja Kino.
- Wróblewska, A. (2014). *Rynek filmowy w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Wojciech Marzec.
- Zabłocki, M. (2013). *Organizacja produkcji filmu fabularnego w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Wojciech Marzec.

Zajiček, E. (1997). *Praca i film. Problemy ekonomiki pracy w produkcji filmowej*, t. I-II. Łódź: PWSFTviT.

Zajiček, E. (2008). *Poza ekranem. Kinematografia polska w latach 1896-2005*. Warszawa: Stowarzyszenie Filmowców Polskich, Studio Filmowe Montevideo.

Zajiček, E. (2015). *Zarys historii gospodarczej kinematografii polskiej. Tom I. Kinematografia wolnorynkowa w latach 1896-1939*. Łódź: Wydawnictwo PWSFTviT.

Zareński, K. (2008). *Kręci nas Zebra*. Warszawa: Fundacja Kino.

Zwierzchowski, P. (2013). *Kino nowej pamięci. Obraz II wojny światowej w kinie polskim lat 60*. Bydgoszcz: Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

Artykuły w monografiach

Gębicka, E. (1994). *Sieć kin i rozpowszechnianie filmów*, [w:] E. Zajiček (red), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Film. Kinematografia*. Warszawa: Instytut Kultury, Komitet Kinematografii.

Gwóźdź, A. (2010). *Kino po kinie – film po kinie*, [w:] A. Gwóźdź (red), *Kino po kinie. Film w kulturze uczestnictwa*. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Filiciak, M. (2010). *Film jako zdarzenie wizualne. Relacje kina i innych mediów w epoce cyfrowej – przypadek gier wideo*, [w:] A. Gwóźdź (red), *Kino po kinie. Film w kulturze uczestnictwa*. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Klejsa, K. (2010). *A film like thing, czyli o tym, jak zjawiska filmopodobne utrudniają odpowiedź na pytanie: „Co to jest film”*, [w:] A. Gwóźdź (red), *Kino po kinie. Film w kulturze uczestnictwa*. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Majer, A. (2016). *Produkcja serialu (dla) Telewizji Polskiej S.A. na przykładzie pierwszej serii „O mnie się nie martw”*, [w:] A. Krawczuk-Łaskarzewska, A. Naruszewicz-Duchlińska (red.), *Seriale w kontekście kulturowym. Widzowie-fani-twórcy*. Olsztyn: Instytut Polonistyki i Logopedii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Zajiček, E. (1994). *Kinematografia*, [w:] E. Zajiček (red), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Film. Kinematografia*. Warszawa: Instytut Kultury, Komitet Kinematografii.

Artykuły w czasopismach

Adamczak, M. (2013). *Wstęp. „Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication”*, vol. XIII, no. 22.

Adamczak, M. (2013). *Między poetyką kulturową a kulturą produkcji. Społeczny kontekst realizacji pierwszych filmów Andrzeja Wajdy*. „Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication”, vol. XIII, no. 22.

Fortuna Jr., G. (2013). *Rynek wideo w Polsce*. „Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication”, vol. XIII, no. 22.

Hendrykowski, M. (2013). *Produkcja filmowa jako kultura. O pisarstwie filmowym Edwarda Zajička*. „Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication”, vol. XIII, no. 22.

Ostrowska, D. (2013). *Magic, Emotions and Film Producers: Unlocking the Black-box of Film Production*. „Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication”, vol. XIII, no. 22.

Smoleń, M. (2013). *Studia Filmowe ‘Kronika’ i ‘Wir’, czyli kilka uwag na temat produkcji filmów dokumentalnych po roku 1989*. „Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication”, vol. XIII, no. 22.

Wróblewska, A. (2013). *Polska produkcja filmowa po roku 2005 w perspektywie badań ilościowych*.

„Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication”, vol. XIII, no. 22.

Wróblewska, A. (2014b). *Poza ekranem, czyli księgozbiór branży filmowej*. „Magazyn Filmowy SFP”, nr 31.

Prace zgłoszone do druku

Chapain, C., Stachowiak, K. (w druku). *Innovation Dynamics in the Film Industry: The Case of the Soho Cluster in London*. [w:] C. Chapain, T. Stryjakiewicz (red.), *Creative Industries in Europe: Drivers of New Sectoral and Spatial Dynamics*. Heidelberg: Springer.

Artykuły na stronach internetowych

Kowalski, T. (red.) (2009). *Raport o stanie kultury. Kinematografia. W kierunku rynku i Europy*. http://kultura.gminick.megiteam.pl/download/is_www/Raport_o_stanie_kultury_kinematografia_W_kierunku_ryнку_i_Europy.pdf (dostęp: 20.12.2016).

Miczka, T. (2009). *Raport o stanie polskiej kinematografii*. http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportKinema/kinematografia_raport_w_pelna.pdf (dostęp: 20.12.2016).

Strony internetowe

Serwis informacyjny polskich producentów filmów fabularnych, dokumentalnych, animowanych i programów telewizyjnych Audiowizualni.pl. <http://audiowizualni.pl/> (dostęp: 20.12.2016).

Serwis Internetowy Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej, www.pisf.pl, dział: Rynek Filmowy, <http://www.pisf.pl/rynek-filmowy> oraz Instytut/Wydawnictwa <http://www.pisf.pl/instytut/wydawnictwa> (dostęp: 20.12.2016).

Serwis Internetowy [sfp.org.pl](http://www.sfp.org.pl), dział: Baza Wiedzy http://www.sfp.org.pl/baza_wiedzy (dostęp: 20.12.2016) oraz „Magazyn Filmowy. Pismo Stowarzyszenia Filmowców Polskich”, wersja elektroniczna http://www.sfp.pl/magazyn_filmowy_sfp (dostęp: 20.12.2016)

Production Studies in Poland – the Current State of Research

Film culture research involves observing and analysing complex production, economic and market contexts as well as film set issues and the film preparation process, team work realities, customs, and self-reflective narratives of crew members, which usually fall beyond the scope of the film studies. The film production culture research, though innovative a few years ago, is now becoming more and more popular in Poland. Therefore, it appears to be the right moment to define both the state of research and the latest achievements in the production studies in Poland. The aim of this paper is to present an outline of the Polish film culture research on film production in Poland, make an attempt to systematise it as well as specify the areas that have not been examined thoroughly.